

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНЦПЦІЙ ЛЕГІТИМНОГО ПОРЯДКУ МАКСА ВЕБЕРА ТА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖОНА РОЛЗА

В статті дана характеристика соціологічних ідей Макса Вебера про легітимний порядок, які суттєво вплинули на процес формування та розвитку концепції справедливого порядку Джона Ролза.

Ключові слова: *легітимний порядок, соціальна справедливість, соціальна дія, капіталістичне суспільство*

В статье дана характеристика социологических идей Макса Вебера о легитимном порядке, которые существенно повлияли на процесс формирования и развития концепции справедливого порядка Джона Ролза.

Ключевые слова: *легітимний порядок, соціальна справедливість, соціальне дійство, капіталістичне суспільство*

The characteristics of M.Weber's sociological ideas on legitimate order which were the essential factor of John Rawls's the social justice conception are presented in the article.

Keywords: *legitimate order, social justice, social, action, capitalist society*

Актуальність теми та наукової проблеми. В сучасних умовах розвитку українського суспільства очевидною є необхідність у цілеспрямованому стимулюванні інноваційних соціальних змін з метою забезпечення демократичного розвитку України, ефективної організації державного устрою, а також формування громадянського суспільства. Вочевидь, що умовою ефективного функціонування державної влади є визнання і підтримка громадянами державної політики, що в результаті і забезпечує її легітимність.

© Олевич М.І., 2013р.

Категорія «легітимність» відіграє важливу роль в сучасному соціологічному дискурсі. Легітимність розглядається як комплексна соціально-правова характеристика державної влади, в якій поєднуються соціокультурні та юридичні аспекти. Найбільш вагомий внесок в розробку розуміння поняття «легітимності соціального порядку» зробив відомий німецький вчений Макс Вебер. Не дивлячись на те, що творча спадщина Макса Вебера є майже дослідженою, проблема незакінченості його робіт, яка обумовлена раптовою і передчасною смертю вченого породила, за влучним висловом Ю.Давидова «загадку веберівського фрагментаризму» [4, с. 3]. Саме тому дослідницькою метою сучасних соціологів-веберіанців є розширення та актуалізація творчого спадку німецького соціолога у

самих різних напрямках сучасних соціологічних досліджень.

Актуальність обраної теми пояснюється й тими обставинами, що спадщина класиків соціології в їх сучасному прочитанні розширює можливості соціології в дослідженні сучасного суспільства та його фундаментальних проблем, до яких відноситься і проблема легітимності соціального порядку. Потрібно зазначити, що в Німеччині та англосаксонських країнах, а саме в Великобританії та США, ідеї Макса Вебера ще і досі користуються значною популярністю. Про це свідчить, насамперед, велика кількість праць, в яких можна зустріти посилання на творчий доробок вченого. Роботи західних вчених присвячені або інтерпретації та критиці теоретико-методологічних особливостей соціології М. Вебера (Р. Бендікс, А.Шюц, Т. Парсонс, Р.Мертон, Л.Козер, Г.Беккер, Ю.Габермас, Ф. Паркін, Л.Козер, Н.Луман, Е.Гіденс та ін), або характеристиці окремих положень його теорії, або іншим аспектам його творчості («раціональної бюрократії» (В. Шлухтер, М. Лепсіус, Т. Фальпаль Л. Скафф, Р.Сведберг, та ін.), «харизматичного лідерства» (Т. Доу, Ш. Волін, та ін.). В російській та вітчизняній соціології найбільш повні інтерпретації соціологічної теорії М. Вебера дані в роботах П. Гайдено, Ю. Давидова, Р. Шпакової, В.Танчера, А. Ручки, О. Прогорілого та ін.

Метою даною статті є характеристика ідей Макса Вебера про легітимний порядок, які суттєво вплинули на які суттєво вплинули на процес формування та розвитку концепції справедливого порядку відомого вченого Джона Ролза, яку він сформулював у своїй праці «Теорія справедливості».

Насамперед зазначимо, що саме поняття «легітимність» походить від латинського *legitimus* і означає «згодний з законом», «правомірний», «правий». Інформацію про значення поняття «легітимність» можна знайти в англійському словнику «The Oxford English Dictionary». «Легітимність» (*legitimacy*) в широкому розумінні визначається як «факт, дійсність буття (*being*) легітимного (*legitimate*)». «Легітимний» має наступні значення: 1. проголошуваний законним, такий, що виступає причиною розгляду (шанування) в якості законного нащадка або результату; 2. а) відповідний закону або правилу; санкціонований, уповноважений або дозволений законом чи правом; законний, правильний, відповідний, належний; б) нормальний, звичайний, систематичний; такий, що відповідає визнаному стандартному типу; с) відносна права суверена (правителя): такий, що базується на строгому принципі спадкового права. d) санкціонований законом умовиводу, аргументації; логічно прийнятний, дозволений в якості висновку [14, с.189]. «Легітимність» у вузькому смислі має дещо інше значення: 1. факт буття легітимної дитини; 2. відносно уряду або права суверена (правителя): умови

буття у відповідності з законом або принципом. 3. відповідність праву або принципу, законність [14, с.189]. Досить повне визначення поняття «легітимність» дається в багатотомній німецькій енциклопедії Брокгауза, де дане поняття відноситься до сфери права та політичної науки: «виправдання держави, його сили панування та його дій уявленнями про цінності та принципи, на відміну від формальної законності (легальності) або чисто фактичного існування влади» [13, с.210].

Багато словників подає «легітимність» як правове поняття, але з вище зазначених визначень можна говорити про те, що дане поняття є соціальним, оскільки відносяться до таких понять, які характеризують відносини між людьми.

В науковій літературі зазначається, що першим, хто ввів у вжиток поняття «легітимність» і зробив спробу його соціологічного аналізу був Макс Вебер. Проте ще до Вебера дане поняття, на думку сучасних дослідників, ввів у науковий обіг німецький теоретик права Георг Еллінек в своїй роботі «Загальне вчення про державу». Саме у нього Вебер запозичив та розвинув багато ідей, в тому числі й ідеї легітимності [7, с. 50-52].

Макс Вебер дав своє визначення поняття «легітимність»: «ті, хто панує, та їхні підлеглі прагнуть внутрішньо впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам легітимності» [3, с. 157].

Ідеї вченого про легітимність соціального порядку викладені у трьох його роботах. Перша - це ґрунтовна праця М. Вебера «Господарство і суспільство». Друга та третя праці - це статті «Поняття легітимного порядку» та «Типи легітимного порядку», які можна знайти в збірнику праць Вебера.

Для початку потрібно з'ясувати, що Макс Вебер називає соціальним порядком, щоб далі мати можливість говорити про його легітимність. По-перше, соціальним порядком для вченого є певна інтегрована сукупність індивідуальних дій, якщо їх значущість зовнішньо гарантована можливістю того, що будь-яке відхилення нашкодить на (відносно) загальне і практично відчутне несхвалення [2, с. 640]. По-друге, найважливішим джерелом соціального порядку у своїй роботі Вебер називає право, якщо порядок зовнішньо гарантований можливістю (морального або фізичного) примусу, який здійснюється особливою групою людей, в безпосередній функції яких входять охорона порядку або передбачення його дії посередництвом застосування сили [2, с. 640].

Легітимний порядок визначається характером мотивацій тих, хто йому підкоряється і є необхідною умовою стабільного функціонування суспільства. Вебер говорить про те, що в рамках суспільних відносин значимий порядок – це не просто однаковість соціальної поведінки. Це соціальні відносини, коли поведінка регулюється чітко встановленими

нормативами. І тут М. Вебер виділяє два типи легітимності: «нормативну легітимність» і «емпіричну легітимність». Коли він говорить про легітимність «нормативну», то тут перш за все мається на увазі легітимність норм, а не особистостей. Під «емпіричною легітимністю» мається на увазі легітимність, яка характеризує фактичну значимість установленого соціального порядку для людей і проявляється у їх поведінці [8, с. 24].

Крім зазначених вище типів легітимності М. Вебер ще виділяє три типи легітимного соціального порядку:

- законний соціальний порядок. Це порядок, який затверджений правом, базується на записаному і затверженому законі, підкріплений певними засобами примусу. Законним цей порядок визнаний членами суспільства та його структурами, такий порядок вважається правильним. Він є ціннісно-обґрунтованим. До того часу, поки порядок вважається ціннісно-обґрунтованим він отримує підтримку збоку членів суспільства. Але в будь-якому суспільстві, де соціальний порядок вважається законним існують люди, які готові його порушувати та налаштовані на боротьбу з таким порядком.

- традиційний соціальний порядок. Це порядок, що має за свою основу традиції та освячений часом і авторитетом предків. Найбільш чітко такий тип соціального порядку виражений в звичаєвому праві – в звичаях і моралі – до того часу, поки вони не записані. В момент коли звичаєве право кодифікується звичаї перетворюються на закони.

- харизматичний соціальний порядок. Це порядок, при якому, по суті, відсутні всі об'єктивно установлені закони. Носієм харизматичного соціального порядку є людина, яка обдарована сильними лідерськими якостями, а якщо говорити поняттями, які використовує Вебер, то це людина, яка має харизму. Така людина пропонує людям той чи інший спосіб поведінки і вони її слухають [1, с. 743].

Назвати основні типи легітимного соціального порядку М. Веберу дозволила типологія соціальної дії, яку вчений розробив дещо раніше. Соціальною дією має називатися така дія, яка у відповідності до смислу, який закладається в неї діючим або діючими, направлена на поведінку інших і так орієнтована в своєму перебігу. Спосіб, яким здійснюється соціальна дія або система соціальних дій, Вебер назвав «поведінкою, яка є адекватною смислу» [1, с. 37-40]. Сама соціальна дія, яка має смисл і орієнтацію на інших та їх дії, є ідеальним типом. Критерієм виділення типів соціальної дії є раціональність, точніше її міра. За цим критерієм Вебер виділяє кілька типів соціальної дії:

1) цілераціональна дія, для якої є характерним чітке розуміння того, чого хоче добитися індивід і які засоби для цього є найбільш

ефективними [2, с. 629];

2) ціннісно-раціональна дія, в цьому випадку строго дотримуються і повністю покладаються на прийняті в суспільстві цінності і норми, іноді навіть не беручи до уваги свої власні цілі [2, с. 629];

3) традиційна дія, дана дія здійснюється індивідами на основі глибоко засвоєних індивідами соціальних типів поведінки і норм, які вже давно перейшли в розряд привичних і традиційних [2, с. 630];

4) афективна дія – дія, здійснена в стані афекту, відносно короткочасного, але інтенсивно бурного емоційного стану, який виникає у відповідь на сильний подразник [2, с. 630].

Дії, зокрема соціальні дії можуть орієнтуватися з боку учасників на уявлення про існування легітимного соціального порядку. Можливість того, що це фактично відбувається, має називатися «дією» відповідного соціального порядку. У зв'язку з цим у Вебера кожному типу легітимного соціального порядку відповідає певний тип соціальної дії. Найбільш підходящим для традиційної соціальної дії є

традиційний соціальний порядок. Законному соціальному порядку найбільше відповідає раціональний тип соціальної дії, по тій причині, що кодифіковане право має раціонально продуману будову. Індивідам, які схильні до раціонального типу соціальної дії, найбільш зручно користуватися саме цим типом соціального порядку. І четвертий тип соціальної дії, який виділяється Вебером, афективний, відповідає харизматичному соціальному порядку.

Отже, процес становлення у будь-якому суспільстві легітимного соціального порядку є важливим механізмом, який забезпечує стабільність та ефективність багатьох суспільних інститутів. Його основу становить здатність людини інтеріоризувати зовнішні норми, перетворювати їх у власні установки, переконання, що веде до можливості відтворення інституціональних зв'язків без явного примусу.

Зазначимо, що питання про те чи може бути легітимний порядок справедливим стало, на наш догляд, найважливішим когнітивним стимулом творчих зусиль відомого американського вченого, професора Гарвардського університету Джона Ролза, який як в Макс Вебер вважав можливим дослуження основних рис індустріального капіталізму, виходячи із певних оцінок рис його раціонального устрою.

Концепція справедливого соціального порядку була представлена Дж. Ролзом в праці «Теорія справедливості», яка була видана в 1971 році. У даній книзі автор обговорює принципи питання прав, утвердження справедливості і справедливого розподілу. Роулз розробляючи теорію справедливості, яка б адекватно відповідала новій стадії розвитку суспільства, поставив перед собою два основних завдання: по-перше, розробити загальні принципи справедливості, які

були б адекватні сучасній моралі; по-друге, сформулювати теорію, альтернативну найбільш поширеним концепціям утилітаризму. Вчений зробив спробу побудувати особливого роду концепцію, яка б стверджувала, що люди прагнуть щастя, але не ототожнювала б щастя з певними матеріальними благами, які випадають на долю більшості членів суспільства. На думку Ролза, його концепція повинна забезпечувати конструктивний підхід до обґрунтування моральних принципів, які співпадають з нашими моральними переконаннями, підхід, який надаватиме незалежний логічний статус поняттю права і опиратиметься на фундаментальну доктрину про недоторканість і гідність моральної особистості. Оригінальна і, не дивлячись на дещо античний присмак, у вищій мірі сучасна ідея Ролза, полягає в побудові формальної моделі суспільства раціональних і зацікавлених тільки в самих собі індивідів, які втягнуті в певного роду діяльність, яка в теоріях раціонального вибору отримала назву «торгової гри».

Ролз ставить перед собою завдання пристосувати цю торгову гру до умов суспільного договору, тобто, він ставить в ситуацію торгової гри групу осіб, природа та мотиви яких відповідають теоріям суспільного договору, що їм відповідають, і тим самим, посередництвом прийняття єдиного обмеження, намагається довести, на прикладі доведення якої-небудь теореми в теорії раціонального вибору, що єдиним рішенням для такого типу гри є знаходження морального принципу, який характеризується конструктивністю, зв'язком з нашими моральними переконаннями і раціональністю. Метою гравців такої гри є

досягнення цілковитої згоди (консенсусу) відносно тих принципів, які з моменту їх прийняття повинні служити в якості критерію оцінки суспільних інститутів або так званих «практик», в умовах яких взаємодіють гравці. Ролз наголошує на тому, що прийняття таких принципів має відбуватися до того як індивіди почнуть використовувати їх для задоволення потреб своєї життєдіяльності. Також вчений аргументує той факт, що прийняті таким способом моральні принципи обов'язково будуть чесними та справедливими.

Центральний догмат цієї теорії – положення про те, що справедливість характеризує інституції, члени яких могли б гіпотетично погодитися з їхньою структурою та правилами, виходячи з такої позиції, де б вони й не знали, яке місце їм належить посісти в тій структурі. Ролз дає таке визначення справедливості: «Справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів, як істина – систем мислення. Найбільш елегантна і економічна теорія повинна бути відкинута, якщо вона неправильна; таким самим чином мають бути відкинуті навіть найефективніші закони та інститути, якщо вони несправедливі» [10, с. 4].

Розвиток концепції справедливості Ролза можна умовно поділити на три етапи, кожен з яких пов'язаний з виходом робіт з даної теми. Перший етап можна співвіднести з опублікуванням статті «Справедливість як чесність». Особливості другого етапу відображує зміст статті «Дистрибутивна справедливість», і, нарешті, третій етап – це вихід книги «Теорія справедливості». Уже на першому етапі вчений чітко описує якими саме якостями володіють учасники торгової гри. По-перше, вони раціональні, тобто виступають в якості раціональних суб'єктів, які діють згідно своїх інтересів і здатні передбачити і оцінити наслідки своїх дій. По-друге, їх інтереси та потреби такі, що єдино можливою формою взаємодії між ними є співпраця задля досягнення цих інтересів і реалізації потреб. Те, що вчений показує гравців абсолютно рівними по силі і здібностям виключає будь-яке домінування одного над іншим. Саме тому логічно можливими умовами існування для ролзовських гравців є ситуація торгової гри. Ще одна риса, яка їх характеризує, полягає у відсутності в них тієї чи іншої міри почуття заздрості [5, с. 4].

Під час проведення свого дослідження Ролз використовує категорію «суспільного договору» як деяку теоретичну модель, яка перенесена на більш високий, ніж це робили мислителі Нового часу, рівень абстракції. На думку вченого аналізу потребує ситуація, коли «всі учасники соціальної взаємодії одним часовим актом одночасно вибирають ті принципи, які визначають основні права, обов'язки та розподіл соціальних благ» [10, с. 12]. В такій гіпотетичній ситуації всі учасники повинні обрати в якості головних постулатів, які визначатимуть уклад всіх сторін соціально-політичного життя, два основних принципи:

- 1) справедливість як ідеальний устрій суспільства (їй відповідає теорія суворої згоди);
- 2) реальний стан суспільства, в якому є несправедливість, і з якою суспільству доводиться якось вживатися.

Але як потрібно поводитися з несправедливістю? Відповіддю може бути теорія часткової згоди, яка включає в себе два принципи справедливості: а) кожен має право на свободу, сумісну фундаментальним чином з такою ж свободою інших; б) економічна та соціальна нерівність, наприклад, багатство та влада справедливі тільки тоді, коли несуть загальну користь та компенсують втрати найбільш незахищених членів суспільства. При цьому соціальна та економічна нерівність має передбачати: а) найбільшу користь для тих, хто перебуває в не вигідних умовах і б) відкриті можливості та рівність умов для всіх, хто знаходить в схожих позиціях. Теорія часткової згоди постійно вимагає відновлення справедливості, пошук її нових форм [10, с. 19-29].

Ролз робить спробу поєднати два абсолютно різні принципи. Принцип обмеження функцій держави тільки функціями «нічного

сторожа», тобто функціями охорони основних свобод, включаючи охорону політичних і економічних прав при повному неутручанні в розподіл доходів. А також принцип, який передбачає турботу про загальне благо. Суть поєднання полягає в тому, що пріоритет віддається першому принципу. Виконання цього принципу необхідне для збереження конкурентних начал, які, на думку Ролза, є єдино справедливими в організації суспільства тому, що дозволяють людині реалізувати себе і одночасно дають ефективну економіку. А другий принцип доповнює перший.

Категорія справедливості характеризується Дж. Ролзом як правильність, добросовісність, як свого роду «процесуальна справедливість», яка забезпечується за допомогою правових норм, котрі відповідають принципу правління справедливого закону. Вчений обґрунтовує той факт, що основу справедливості складає «базова структура суспільства». Це система суспільних правил, які визначають схему дій, яка змушує людей чинити так, щоб виробляти більшу кількість вигод і видавати на кожну обґрунтовану вимогу належну частку з суспільного доходу.

Концепція справедливості Джона Ролза є прикладом процедурної справедливості, умовами якої є рівність учасників, відсутність у них прихованих мотивів, а також вільний доступ до обговорення висунутих принципів.

З всього вище сказаного можна зробити висновок, що Макса Вебера та Джона Ролза об'єднує, в першу чергу, їх раціональний підхід до побудови концепцій легітимного соціального порядку (Вебер) та справедливого соціального порядку (Ролз). Згідно Веберу основу соціального порядку в суспільстві складають тільки соціально-орієнтовані і раціональні дії, а завданням членів організації потрібно вважати розуміння ними власних цілей і наступну оптимізацію власної діяльності. Будь-яка дія індивіда має бути раціональною з точки зору як виконання ним власної ролі, так і досягнення спільної мети. Всі нераціональні дії категорично заборонені. Таким чином раціоналізація вважається вищим сенсом та ідеалом будь-якого соціального порядку. Саме на такому розумінні поняття раціональності Вебер будує свою концепцію ідеальних типів легітимного панування і визначає бюрократію як найбільш раціональний тип легітимного соціального порядку.

Джон Ролза у своїй концепції справедливого соціального порядку дещо доповнює веберівське поняття раціональності і розглядає його більш широко. Ролз веде мову про особливий спосіб упорядкування. Він вводить загалом тавтологічне поняття упорядкованого суспільства. Цілком упорядковане суспільство – це стан, коли виконуються три вимоги:

- 1) усі громадяни приймають одні і ті ж самі принципи справедливості і відкрито визнають це;

2) система соціальних інституцій задовольняє цим принципам завжди і усюди, і всі про це знають;

3) громадяни здатні розуміти і застосовувати принципи справедливості, тобто мають нормально розвинене почуття справедливості [11, с. 217]. Ролз робить наголос на тому, що моральна особистість є не тільки

раціональною, але ще й розсудливою. Цим самим він відкидає ототожнення усіх дій та виборів з раціонально калькульованою дією: «...знаючи, що люди є раціональними, ми не знаємо, яких цілей вони домагаються, а тільки знаємо, що вони домагатимуться їх раціонально. Знаючи, що люди ... розсудливі стосовно інших, ми знаємо, що вони готові керуватися у своїй поведінці таким принципом, виходячи з якого і вони й інші можуть судити, розсуджувати спільно ...» [9, с. 68].

По суті, Ролз доповнює класичну концепцію раціональності ще одним типом раціональності, яка потребує іншої соціальної онтології та має темпоральну глибину [10, с. 506]. Це раціональність передуде досвіду кожного і уможлиблює будь-яку взаємодію [11, с. 218].

Висновки: 1. А. Макінтаєр визначив, що минуле ХХ століття «в його власному розумінні, є в більшій мірі, веберівським» [6, с. 157]. Це означає, що переважаючим в методології пояснення соціальних процесів ХХ століття є підхід саме Макса Вебера. Концепція становлення капіталізму з духу проєстонської етики не має рівних. Більше, ніж пів століття вона виступає як основна пояснювальна модель формування західного капіталістичного соціального порядку. Вебер створив раціональну теорію побудови цілісної, логічної і упорядкованої картини світу, яка лежить в основі діяльності людей і укладу суспільства. Ним була створена теорія становлення легітимного соціального порядку, яка пояснювалася раціональністю соціальних дій індивідів.

2. Вслід за Вебером, теорію раціональності було використано Дж. Ролзом, але вже для пояснення становлення справедливого соціального порядку. Ним поняття раціональності було доповнено і використовувалося в більш широкому сенсі. Отже, можна говорити про те, що творча спадщина Вебера не залишилася в минулому. Його ідеї активно використовуються сучасними вченими для пояснення соціальних процесів сьогодення, прикладом є теорія справедливості Джона Ролза. Тому важливим є вивчення праць класиків, щоб мати змогу провести паралелі та зв'язки з сучасними науковими доробками і цим самим зробити діалог сучасних науковців більш простим та зрозумілішим.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Государство и общество: Нариси з соціології розуміння/ Макс Вебер / пер. з нім. М. Кушнір. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2012. – 1112 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер/ - М.: Прогрес, 1990. – 808 с.

3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер / - К.: Основи, 1998. – 534 с.
 4. Давыдов Ю. Н. Макс Вебер и современная теоретическая социология: Актуальные проблемы веберовского социологического учения / Макс Вебер / - М.: Мартис, 1998. – 510 с.
 5. Литвиненко Н. Концепция справедливости Джона Ролза // Наталья Литвиненко / Логос. - 2006. - №1 (52). – С. 26-34
 6. Макинтаер А. После добродетели: Исследования теории морали / А. Макинтаер / пер. с англ. В. В. Целищева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 384 с.
 7. Ожиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера: Критический анализ / Э. Н. Ожиганов/ - Рига: Зинатне, 1986. – 158 с.
-

8. Попова Ирина. Социологический подход к исследованию легитимности и легимииции // Ирина Попова / Социология: теория, методы, маркетинг – 2000. - №3. – С. 21-41
9. Ролз Джон. Політичний лібералізм / Джон Ролз / пер. з англ.. Олександра Макровольського. – К.: Основи, 2000. – 382 с.
10. Ролз Джон. Теория справедливости / Джон Ролз/ пер. с англ.. В. В. Целищева. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1995. – 512 с.
11. Спасенко Н. М. Концепція раціонального діяча та її критика через «дилему ув'язнення»// Н. М. Спасенко/ Філософські дослідження. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля – 2012. - №15. – С.214-218
12. Шрамко Н. В. Теория справедливости и проблема рационального обоснования морали.// Н. В. Шрамко / Актуальні проблеми духовності – 2005. – С. 332-337
13. Brockhaus Enzyklopadie in vierundzwanzig Banden. Neunzehute Kollig new. Bearbeitite Auflage. Dreizehuter Band. Lah – Maf. – B and. 13. – Hamburg: F. A. Brockhaus Mannheim, 1990. – 704 s.
14. The Oxford Endlich Dictionary. – Vol. VI (L-M). – Oxford: At the Clarendon Press, 1970. – 528+820 p.

Отримано
05.05.2013
р.

УДУ 316.0